

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

УДК 94:[355.64+355.291.1](477)«1991/2000»

І. Б. Автушенко

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (1991–2000 рр.)

Автушенко Ірина Борисівна, к. і. н., доц., доцент кафедри теорії та історії держави і права: e-mail: irena_avtushenko@ukr.net

Національний транспортний університет,
вул. М. Омеляновича-Павленка, 1, Київ, 01010, Україна

АНОТАЦІЯ

Пенсійне забезпечення є основною та найбільш важливою гарантією держави у сфері соціального забезпечення військовослужбовців, звільнених з військової служби, та виступає основним засобом їх існування.

На основі архівних джерел та нормативно-правових документів досліджено умови, норми і порядок нарахування пенсій військовослужбовцям у період формування та будівництва Збройних Сил України (1991–2000 рр.). Проаналізовані види пенсій військовослужбовців, звільнених з військової служби, а також надбавки та допомоги, які виплачувалися додатково до пенсії.

Зазначено, що пенсії підлягають перерахунку у зв'язку зі зміною розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців або із запровадженням для зазначених осіб нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, встановлених законодавством. Були визначені категорії військовослужбовців, яким на пільгових умовах рахувалась вислуга років при виході на пенсію.

Із середини 1990-х рр. не проводився вчасно перерахунок пенсій відповідно до нововведених додаткових видів грошового забезпечення, як того вимагав Закон України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового

складу органів внутрішніх справ» у зв'язку з недостатнім фінансуванням.

Ключові слова: пенсійне забезпечення; види пенсій; надбавка; грошова допомога; військовослужбовці; Збройні Сили України.

И. Б. Автушенко

**ПЕНСИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ,
УВОЛЕННЫХ С ВОЕННОЙ СЛУЖБЫ В ПЕРИОД
ФОРМИРОВАНИЯ И СТРОИТЕЛЬСТВА ВООРУЖЕННЫХ
СИЛ УКРАИНЫ (1991–2000 гг.)**

Автушенко Ирина Борисовна, к. и. н., доц., доцент кафедры теории и истории государства и права, e-mail: irena_avtushenko@ukr.net

Национальный транспортный университет,
ул. М. Омеляновича-Павленко, 1, Киев, 01010, Украина

АННОТАЦИЯ

Пенсионное обеспечение является основной и наиболее важной гарантией государства в сфере социального обеспечения военнослужащих, уволенных с военной службы, и выступает основным средством их существования.

На основе архивных источников и нормативно-правовых документов исследованы условия, нормы и порядок начисления пенсий военнослужащих в период формирования и строительства Вооруженных Сил Украины (1991–2000 гг.). Проанализированы виды пенсий военнослужащих, уволенных с военной службы, а также надбавки и пособия, которые выплачивались дополнительно к пенсии.

Отмечено, что пенсии подлежат перерасчету в связи с изменением размера хотя бы одного из видов денежного обеспечения соответствующих категорий военнослужащих или с введением для указанных лиц новых ежемесячных дополнительных видов денежного обеспечения (надбавок, доплат, повышений) и премий в размерах, установленных законодательством.

С середины 1990-х гг. не производился вовремя перерасчет пенсий в соответствии с нововведёнными дополнительными видами денежного обеспечения, как того требовал Закон Украины «О пенсионном обеспечении военнослужащих и лиц начальствующего и рядового состава органов внутренних дел» в связи с недостаточным финансированием.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение; виды пенсий; надбавка; денежная помощь; военнослужащие; Вооружённые Силы Украины.

I. B. Avtushenko

**PENSION PROVISION OF MILITARY SERVICEMEN
DISCHARGED FROM THE SERVICE DURING
THE FORMATION AND CONSTRUCTION OF THE ARMED
FORCES OF UKRAINE (1991–2000)**

Avtushenko Iryna Borysivna, PhD in History, Associate Professor at the State and Law Theory and History Department, e-mail: irena_avtushenko@ukr.net

National Transport University,
1, Omelyanovicha-Pavlenko Str., Kyiv, 01010, Ukraine

ABSTRACT

The pension provision represents the main and most important guarantee of the state social security for servicemen discharged from military service embodying their further subsistence primary means.

The conditions, rules and procedure for calculation of servicemen pensions during the formation and construction of the Armed Forces of Ukraine (1991–2000) are investigated on the archival sources and legal documents basis. Types of pensions to military officers discharged from service, as well as the allowances and benefits, paid additionally to the pension are analyzed. There were certain servicemen categories, on preferential terms considered subject to seniority principle for a pension.

Established is that pensions are calculated with respect to changes in the amount of at least one type of the relevant categories servicemen financial security, or introducing, when applied to these categories, new monthly types of additional financial security (allowances, bonuses, increases) and premiums in the amounts prescribed by law.

Since the mid-1990s the revision pensions calculation principle according to the newly introduced additional kinds of financial support, as required by the Law of Ukraine «On the pensions of servicemen, officers and private corps of the Internal Affairs enforcement bodies» due to insufficient financing was not conducted timely.

Key words: *pension provision; types of pensions; premium; allowance; servicemen; Armed Forces of Ukraine.*

Дослідження проблеми пенсійного забезпечення військово-службовців незалежної України є надзвичайно актуальним у сьогоднішніх реаліях. З початку 2016 року грошове утримання військовослужбовців збільшилося в рази. Однак зростання зарплат військовослужбовців відбувалося не за рахунок збіль-

шення «ядра» — окладів за посаду та військове звання (до чого прив'язані розрахунки військових пенсій), а за рахунок різних «доплат» в структурі грошового утримання. У підсумку грошове утримання військовослужбовців ніби й росте, а військові пенсії залишаються на довоєнному рівні. Адже пенсії підлягають перерахунку у зв'язку зі зміною розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення.

Грошове та пенсійне забезпечення за своїм призначенням завжди було і є основними та найбільш важливими гарантіями держави у сфері соціального забезпечення військовослужбовців та виступають основним засобом для їх існування. Особливий характер військової служби зумовлює не лише особливі вимоги до осіб, які перебувають на військовій службі, а й обов'язок держави гарантувати їм підвищений соціальний захист, який включає також і певні пільги у пенсійному забезпеченні таких осіб. Пенсія — це питання соціального захисту та мотивації військовослужбовців.

Історія пенсійного забезпечення військовослужбовців сягає кількох століть. Вперше у 1720 р. Петро I ввів пенсії для офіцерів, звільнених з армії після поранень чи у зв'язку з хворобою, що виникла під час походів. Наприкінці XVIII ст. вийшов Указ, відповідно до якого пожиттеві пенсії стали призначати офіцерам, які прослужили 25 і більше років, а інвалідам незалежно від часу перебування на службі. Регулярна виплата пенсій військовослужбовцям у Росії почалась із 1803 р.

В Україні 9 квітня 1992 р. був прийнятий Закон України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», ним визначалися умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі [8].

Окремого дослідження стосовно пенсій військовослужбовців незалежної України на даний час немає. Проблему правового регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України (далі — ЗСУ) досліджував В. Матієнко [5]. О. Охріменко розглядала умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України з числа осіб, які перебували на військовій службі [6]. На жаль, у науковій літературі питання пенсійного забезпечення військовослужбовців, звільнених з

військової служби в роки незалежності, з історичної точки зору взагалі не розглядалося.

Мета статті — висвітлити пенсійне забезпечення військово-службовців, звільнених з військової служби у період формування та будівництва ЗСУ, та показати проблеми, які існували в досліджуваній період щодо перерахунку пенсій колишніх військовослужбовців.

Відповідно до ст. 43 зазначеного вище Закону, для обчислення пенсій, які призначалися військовослужбовцям, у грошове забезпечення включалися відповідні оклади за посадою, військовим званням, відсоткова надбавка за вислугу років, надбавки за вчене звання і науковий ступінь, кваліфікацію і умови служби в порядку і розмірах, визначених Кабінетом Міністрів України (далі — КМУ). Передбачено три види пенсій: за вислугу років, по інвалідності та в разі втрати годувальника.

Право на пенсію за вислугу років мають: особи офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби та військової служби за контрактом, які мають на день звільнення зі служби вислугу на військовій службі 20 років і більше; особи офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби та військової служби за контрактом, звільнені зі служби за вислугу років, за віком, за станом здоров'я, у зв'язку із скороченням штатів або організаційними заходами і які на день звільнення досягли 45-річного віку, а ті з них, що є інвалідами війни, — незалежно від віку, і мають загальний трудовий стаж 25 календарних років і більше, з яких не менше 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба [8, ст. 958].

Розмір пенсії розраховувався згідно зі ст. 13 цього ж Закону, а саме: особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, які мають вислугу 20 років і більше: за вислугу 20 років — 50 %, а звільненим у відставку за віком або за станом здоров'я — 55 % відповідних сум грошового забезпечення (ст. 43); за кожний рік вислуги понад 20 років — 3 % відповідних сум грошового забезпечення.

Особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, які мають загальний трудовий стаж 25 кален-

дарних років і більше, з яких не менше 12 років і 6 місяців становить військова служба:

- за загальний трудовий стаж 25 років — 50 %;
- за кожний рік стажу понад 25 років — 1 % відповідних сум грошового забезпечення.

Особам, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи під час проходження служби і віднесені до категорії 1, розмір пенсії за вислугу років збільшується на 10 %, а віднесені до категорій 2, 3 і 4 — на 5 % відповідних сум грошового забезпечення [8, ст. 958].

Верховною Радою України у березні 1996 р. були внесені зміни до частини другої ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ»: загальний розмір пенсії при цьому не повинен був перевищувати 85 % відповідних сум грошового забезпечення, а було 75 %, а особам, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи під час проходження служби і віднесені до категорії 1, — 95 % (було 85 %), до категорій 2 і 3 — 90 % (було 80 %). Отже, це призвело до збільшення розміру пенсії, яку міг отримати військовослужбовець.

Пенсії по інвалідності призначалися військовослужбовцям, які стали інвалідами, якщо інвалідність настала в період проходження ними служби чи не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби або якщо інвалідність настала пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва чи захворювання, одержаних у період проходження служби. Групи і причини інвалідності, а також час її настання встановлювалися медико-соціальними експертними комісіями.

У Директиві міністра оборони України від 10 липня 1992 р. зазначалося, що Закон України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» є важливою складовою частиною заходів, що проводить держава по посиленню соціального захисту військовослужбовців, ветеранів Збройних Сил, учасників війни, інших бойових дій та їх сімей.

Законом передбачалася виплата з 1 травня 1992 р. усіх раніше призначених від Міністерства оборони пенсій в нових, значно підвищених розмірах.

У зв'язку з цим міністр оборони К. Морозов, з метою забезпечення реального соціального захисту пенсіонерів Міністерства оборони вимагав:

1. Обласним, Кримському республіканському та Київському міському військовим комісаріатам негайно вжити рішучі заходи по всебічній мобілізації усіх людських, фінансових і матеріальних ресурсів для своєчасного проведення роботи по перерахунку пенсій.

Залучити до перерахунків пенсій увесь особовий склад відділів (відділень) фінансового і соціального забезпечення, військовослужбовців і службовців інших відділів (відділень) військових комісаріатів.

Перерахунок пенсій проводити і в вихідні дні з наданням днів відпочинку в інший час, а для службовців — з виплатою грошової компенсації.

Перерахунки пенсій закінчити в мінімально короткі терміни, але не пізніше 15 вересня 1992 р.

5. Перерахунок пенсій провести з діючих на 1 травня 1992 р. окладів грошового забезпечення військовослужбовців по займаних штатних посадах, окладах по військовим званням, грошової компенсації замість продовольчого пайка (960 крб) та додаткових видів грошового забезпечення, які носять щомісячний постійний характер.

6. Командуючим військами, військовими округами хід перерахунку пенсій взяти під особистий контроль. Щотижня (по суботах до 11.00) доповідати через начальника фінансового управління Міністерства оборони про виконану роботу [1, арк. 123–124].

Отже, усі призначені за Законом України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» пенсії підлягали перерахунку у зв'язку зі зміною розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, або у зв'язку із запровадженням для зазначених категорій осіб нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, встановлених законодавством. Важливо, що Міністерство оборони в період формування основ ЗСУ робило все можливе для

забезпечення реального соціального захисту військових пенсіонерів.

20 липня 1993 р. був виданий наказ міністра оборони України «Про невідкладні заходи щодо посилення соціального захисту та покращення пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей». У ньому зазначалось, що Міністерство оборони вживає необхідні заходи щодо удосконалення пенсійного законодавства, до своєчасного регулювання рівнів пенсій стосовно до діючих в ЗСУ розмірів грошового забезпечення військовослужбовців. Тільки за останні 2 роки після прийняття Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» тричі переглядалися розміри пенсій в бік їх підвищення [2, арк. 140].

В умовах важкого економічного становища України у 1993 р. були обмежені поставки паливно-мастильних матеріалів і засобів матеріально-технічного забезпечення на бойову підготовку авіаційних об'єднань, з'єднань і частин ЗСУ. Це призвело до низького виконання плану бойової підготовки і зростання ризику при виконанні польотів. З метою забезпечення соціального захисту льотного складу і збереження його на льотній службі міністром оборони України був виданий наказ від 26 березня 1994 р. «Про зниження вимог при начисленні вислуги років на пенсію на пільгових умовах льотному складу авіації ЗСУ за 1993 р.». Відповідно до якого для начислення за 1993 р. вислуги років на пенсію на пільгових умовах льотному складу, який займав льотні посади й виконував польоти бойової (навчально-льотної) підготовки, вважати: 1 місяць за 2 місяці при виконанні польотів на літаках і вертольотах з реактивними турбогвинтовими двигунами; 1 місяць за 1,5 місяці при виконанні польотів на літаках і вертольотах з поршневіми двигунами [4, арк. 105].

На виконання Указу Президента від 14 липня 1995 р. № 615/95 «Про надбавки до грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України» з 1 липня 1995 р. було здійснено підвищення грошового забезпечення військовослужбовцям. Зокрема військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової служби) була встановлена щомісячна надбавка за особливі умови служби, виконання особливо важливих за-

вдань або значного обсягу робіт — до 50 % від окладів грошового утримання.

Відповідно до ст. 43 і 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» та п. 7 постанови КМУ від 17 липня 1992 р. № 393 Міністерство оборони повинно було не тільки призначати після 1 липня 1995 р. пенсії виходячи із грошового забезпечення, підвищеного на суму цієї надбавки, але й провести перерахунки з вказаної дати усіх раніше призначених пенсій. Однак можливості здійснити такий перерахунок у 1995 р. не було, зважаючи на відсутність в Держбюджеті додаткових коштів на зазначені потреби.

У своєму листі до віце-Прем'єр-Міністра України В. В. Дурдинця перший заступник міністра оборони України І. Біжан зазначав: «У разі проведення такого перерахунку пенсій з 1 січня 1996 р. витрати на виплату пенсії з Державного бюджету збільшаться на 9315,6 млрд крб на рік, а пенсії у середньому підвищаться на 27,5 %.

Міністерство оборони мало змогу й самостійно вирішити це питання, але додаткове навантаження на Держбюджет у зазначеному розмірі неможливе без узгодження з КМУ. З цього питання Міністерство оборони вже зверталось до КМУ, але відповіді не надійшло.

Невиконання до цього часу вимог згаданих нормативних документів є порушенням чинного пенсійного законодавства, а значна диспропорція, що склалася між рівнями грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців, викликає велику кількість скарг з боку пенсіонерів Міністерства оборони і, перш за все, інвалідів та членів сімей загиблих військовослужбовців...

Прошу Вас доручити Міністерству фінансів України виділити необхідні кошти для перерахунку пенсій» [3, арк. 212–213].

Проблема диспропорцій у пенсійному забезпеченні військовослужбовців, що виникла у середині 1990-х рр., загострювалась кожного разу від нововведених додаткових видів грошового забезпечення та порядку виплати їх діючим військовослужбовцям, що в свою чергу зумовлювало і порядок включення їх у розрахунок пенсій. У результаті це призвело до загострення соціальної напруги серед військових пенсіонерів та у Збройних

Силах взагалі, а також позначилось на соціальній захищеності військових пенсіонерів.

Прикладом брутального порушення прав військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей стало прийняття КМУ Постанови від 8 січня 2000 р. за № 12 «Про внесення змін до Постанови КМУ від 17 липня 1992 р. № 393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей». Раніше військовослужбовцям (крім категорії строкової служби) при звільненні з військової служби за вислугою строку служби, за віком, за станом здоров'я, через скорочення штатів або з проведенням організаційних заходів у разі неможливості використання на службі виплачувалася грошова допомога в розмірі 50 % місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби. Ті військовослужбовці, які звільнилися з військової служби через сімейні обставини чи інші встановлені Кабінетом Міністрів причини, мали одержати цю грошову допомогу в розмірі 25 % грошового утримання за кожний повний календарний рік служби в ЗСУ. Постановою КМУ № 12 від 8 січня 2000 р. було встановлено, що загальний розмір грошової допомоги при звільненні з військової служби не мав перевищувати п'яти місячних посадових окладів військовослужбовця за останньою штатною посадою [7, с. 35–36].

Окрім зазначеної вище Постанови КМУ № 393 від 17 липня 1992 р., яка встановлювала порядок нарахування допомоги, ця соціальна гарантія була закріплена п. 2. ст. 15 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей» [9, ст. 19–20].

Таким чином, КМУ перевищив власні повноваження, затвердивши правовий документ, що порушував структуру законодавчої системи України, коли підзаконний нормативний акт змінював положення закону.

У зв'язку з цим до Уповноваженого з прав людини в Україні почали надходити численні звернення громадян України — військовослужбовців ЗСУ, інших військових формувань про обмеження їхніх прав на одержання грошової допомоги,

пенсійного забезпечення в повному обсязі при звільненні зі служби. Військовослужбовці, звільнені з військової служби, почали звертатися до судів з позовними заявами про виплату їм сум грошової допомоги відповідно до ст. 15 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Суди приймали рішення на користь позивачів. У 2000 р. на користь звільнених військовослужбовців ЗСУ було прийнято понад 500 судових рішень. На їх підставі через судових виконавців здійснено відрахування коштів з поточного фінансування з реєстраційних рахунків військових частин Міністерства оборони України на суму понад 1,6 млн грн, що значно ускладнило виплату поточного грошового забезпечення військовослужбовцям і заробітної плати цивільним працівникам. У 2001 р. ситуація з виплатою грошової допомоги звільненим військовослужбовцям фактично не змінилася.

Постановою КМУ від 8 січня 2000 р. № 12 внесено зміни, згідно з якими додаткові види грошового забезпечення, що включаються до суми грошового забезпечення, з якого обчислюється пенсія, визначаються за 24 останні календарні місяці служби підряд перед зверненням за пенсією або за будь-які 60 календарних місяців служби підряд протягом усієї служби незалежно від наявних перерв у службі [7, с. 35–36].

Отже, військовослужбовцям, звільненим після цих нововведень, пенсія стала призначатися у меншому розмірі, ніж військовослужбовцям такої ж категорії, звільненим раніше, що порушувало права військових пенсіонерів.

Таким чином, можна зробити висновок, що з проголошенням незалежності України були прийняті нормативно-правові акти, які визначали умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі. Було визначено три види пенсій: за вислугу років, по інвалідності та в разі втрати годувальника.

У першій половині 1990-х рр. Міністерство оборони вживало необхідні заходи щодо удосконалення пенсійного законодавства та своєчасного регулювання рівнів пенсій стосовно до діючих в ЗСУ розмірів грошового забезпечення військовослужбовців. Починаючи з 1995 р. спостерігалася проблема у призначенні і виплаті нових пенсій виходячи із підвищеного грошового забезпечення, а також у перерахунку усіх раніше призначених пенсій.

Література та джерела

1. Галузевий державний архів Міністерства оборони України (ГДА МО України). — Ф. 3697. — Оп. 19071. — Спр. 11. — 264 арк.
2. ГДА МО України. — Ф. 3697. — Оп. 19839. — Спр. 11. — 270 арк.
3. ГДА МО України. — Ф. 3697. — Оп. 34920. — Спр. 105. — 384 арк.
4. ГДА МО України. — Ф. 3697. — Оп. 22540. — Спр. 26. — 278 арк.
5. Матієнко В. І. Правове регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців в Україні / В. І. Матієнко // Актуальні проблеми держави і права. — 2005. — Вип. 25. — С. 367–373.
6. Охріменко О. Пенсійне забезпечення військовослужбовців / О. Охріменко // Вісник податкової служби України. — 2012. — № 8. — С. 40–44.
7. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 1992 р. № 393: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 січня 2000 р. № 12 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 2. — С. 35–36.
8. Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ: Закон України від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1992. — № 29. — Ст.399.
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей: Закон України від 21 грудня 1991 р. № 214 // ВВР України. — 1992. — № 15. — Ст. 190.

REFERENCES

1. Dyrektyva Ministra obrony Ukrainy — *The Directive of the Minister of Defense of Ukraine* (1992) Fund 3697. Description 19071. Case 11. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Ministerstva obrony Ukrainy — Branch State Archives of the Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
2. Nakaz Ministra obrony Ukrainy — *The order of the Minister of Defence of Ukraine* (1993) Fund 3697. Description 19839. Case 11. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Ministerstva obrony Ukrainy — Branch State Archives of the Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
3. Lyst pershoho zastupnyka Ministra obrony Ukrainy vitse-Premier-Ministru Ukrainy — *The letter of the first deputy Minister of Defence of Ukraine to the Vice Prime Minister of Ukraine* (1995) Fund 3697. Description 34920. Case 105. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Ministerstva obrony Ukrainy — Branch State Archives of the Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
4. Nakaz Ministra obrony Ukrainy — *The order of the Minister of Defence of Ukraine* (1994) Fund 3697. Description 22540. Case 26. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Ministerstva obrony Ukrainy — Branch State Archives of the Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).

5. MATIENKO, V. I. (2005) Pravove rehuliuvannia pensynoho zabezpechennya viiskovosluzhbovtziv v Ukraini — The legal regulation of pensions of servicemen in Ukraine. *Aktualni problemy derzhavy i prava — Actual problems of State and Law*. 25. p. 367–373. (In Ukrainian).
6. OKHRIMENKO, O. (2012) Pensiyne zabezpechennya viiskovosluzhbovtziv. The pension provision of the servicemen *Visnyk podatkovoi sluzhby Ukrainy — Journal of Tax Service of Ukraine*. 8. p. 40–44. (In Ukrainian).
7. UKRAINE. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 12 vid 8 sichnia 2000 r. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lypnia 1992 r. № 393 — Resolution of the Government of Ukraine on January 8, 2000. About the making changes to the Resolution of the Government of Ukraine: No. 2. p. 35–36. (2000) Kyiv: Ofitsiyni visnyk Ukrainy — *Official Herald of Ukraine*. (In Ukrainian).
8. UKRAINE. Zakon Ukrainy № 2262-XII vid 9 kvitnia 1992 r. Pro pensiyne zabezpechennya viiskovosluzhbovtziv ta osib nachalnytskoho i riadovoho sklady orhaniv vnytrishnikh sprav — The law of Ukraine on April 9, 1992. About the pensions of servicemen and officers and privates of the Internal Affairs: № 29. St. 299 (1992) Kyiv: Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — *Data of the Verkhovna Rada of Ukraine*. (In Ukrainian).
9. UKRAINE. Zakon Ukrainy № 214 vid 21 hrudnia 1991 r. Pro socialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv i chleniv yikh simey — The law of Ukraine on December 21, 1991. About the social and legal protection of servicemen and their families members: № 15. St. 190. (1991) Kyiv: Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — *Data of the Verkhovna Rada of Ukraine*. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 25 лютого 2017 р.